

MODERN RUHU KURTARMAK
TERAPİ, DUYGULAR VE KİŞİSEL GELİŞİM KÜLTÜRÜ

EVA ILLOUZ

ÇEVİREN
KADİR GÜLEN

EVA ILLOUZ

İsraili sosyolog, iletişimci ve kültür kuramcısı (d. 1961). Fas'ta doğdu, Fransa'da büyüdü. Paris'teki Nanterre Üniversitesi'nde sosyoloji ve edebiyat alanlarında lisans eğitimi aldı. Kudüs İbrani Üniversitesi'nde iletişim alanında yüksek lisans derecesi, ABD'deki Pensilvanya Üniversitesi'nde ise iletişim ve kültür çalışmaları alanında doktora derecesi aldı. Çağdaş toplumlarda toplumsal hayatta ve bireylerin duygusal yaşamlarında kapitalizmin etkisine, duyguların metalaştırılmasına, kişisel gelişim sanayisi ile ruh sağlığı arasındaki ilişkilere odaklanan ufuk açıcı çalışmalarıyla önde gelen kültür sosyologlarından ve kuramcılarında biri olan Illouz, Kudüs İbrani Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür.

Başlıca eserleri: *The End of Love: A Sociology of Negative Relations* (2021), *Unloving: A Sociology of Negative Relations* (2018), *Happycracy: How the Industry of Happiness Controls Our Lives* (2018, Edgar Cabanas'la) [*Mutlu Yurttaş İmalatı*, İletişim Yayınları: 2024], *Hard-Core Romance: Fifty Shades of Grey, Best-Sellers, and Society* (2014), *Why Love Hurts: A Sociological Explanation* (2012) [*Aşk Neden Acıtır*, Jaguar Kitap: 2013], *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism* (2007) [*Soğuk Yakınlıklar*, İletişim Yayınları: 2024], *Oprah Winfrey and the Glamour of Misery: An Essay on Popular Culture* (2003) *Consuming the Romantic Utopia: Love and the Cultural Contradictions of Capitalism* (1997) [*Romantik Ütopyayı Tüketmek*, Livera: 2024]

KADİR GÜLEN

Bursa'da doğdu (1986). Selçuk Üniversitesi'nde İktisat okudu (2010). *Yurt ve Dünya*, *Bibliotech*, *Praksis*, *Kitaplık* gibi dergilerde yazdı. Ankara Üniversitesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalından "Heidegger'in Hegel Felsefesinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi" isimli teziyle mezun oldu (2018). Başlıca çevirileri: Thomas E. Wartenberg, *Küçük Çocuklar İçin Büyük Fikirler* (2018, Senem Kurtar ile); Erica Chenoweth ve Maria J. Stephan, *Sivil Direniş Neden İşe Yarar* (2018); Bryan Turner ve Simon Susen (ed.), *Pierre Bourdieu'nun Mirası* (2019); Frederick C. Crews, *E. M. Forster'da Hümanizmin Tehlikeleri* (2020); Brent Adkins, *Arzu ve Ölüm* (2020); *Krydan Köşeden Marksizm Kılavuzu* (2021); Charles Taylor, *Hegel ve Modern Toplum* (2021); Molly Farneth, *Hegel'in Toplumsal Etiği* (2021); Sarah Harasym (ed.), *Kayıp Yüzleşme* (2021), Robert Axelrod, *İşbirliğinin Evrimi* (2023), Lawrence H. Keeley *Uygarlıktan Önce Savaş* (2023); Stanton Samenow, *Suçlular Nasıl Düşünür?* (2023), Jan Bremmer ve Herman Roodenburg, *Mizahın Kültürel Tarihi* (2024).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	13
I	44
KÜLTÜREL BİR YENİLİKÇİ OLARAK FREUD	44
1.1. <i>Karizmatik Bir Girişim Olarak Psikanaliz</i>	47
1.2. <i>Freudcu Karizmanın Sosyal Oluşumu</i>	50
1.3. <i>Freud Amerika’da</i>	55
1.4. <i>Freudcu Kültürel Matris</i>	64
1.5. <i>Psikolojinin Kahramanlık Hikâyesi ve Popüler Kültür</i>	88
1.6. <i>Sonuç</i>	95
2	
HOMO ECONOMICUS’TAN HOMO COMMUNICANS’A	97
2.1. <i>Örgütlerin Sosyolojisinde Duygusal Denetim</i>	101
2.2. <i>Denetimin İktidarı, İktidarın Denetimi</i>	106
2.3. <i>Psikologlar Piyasaya Giriyor</i>	109
2.4. <i>Yepyeni Bir Duygusal Üslup</i>	117
2.5. <i>Duyguların Denetimi</i>	122
2.6. <i>Kurumsal Şirketin Ruhu Olarak İletişim Etiği</i>	141
2.7. <i>Duygusal, Ahlaki ve Mesleki Yeterlilik</i>	152
2.8. <i>Sonuç</i>	162
3	
YAKINLIĞIN TIRANLIĞI	164
3.1. <i>Yakınlık: Giderek Soğuyan Bir Liman</i>	167
3.2. <i>Şahsi İradelerinin Ötesinde? Psikologlar ve Evlilik</i>	180

3.3. <i>Feminizm ile Psikolojinin Ortak Yanı</i>	188
3.4. <i>Yakınlık: Yeni Bir Duygusal İmgelem</i>	194
3.5. <i>Yatak Odasında İletişimsel Akılcılık</i>	204
3.6. <i>Saf Bir Duygular İdeolojisine Doğru</i>	209
3.7. <i>Tutkunun Soğuması</i>	220
3.8. <i>Sonuç</i>	230
	4
ISTIRABIN ZAFERİ	232
4.1. <i>Terapinin Muzaffer Olmasının Nedeni</i>	238
4.2. <i>Terapötik Benlik Anlatısı</i>	259
4.3. <i>Benliğin Terapi Aracılığıyla İcrası</i>	270
4.4. <i>Anlatı İş Başında</i>	280
4.5. <i>Sonuç</i>	293
	5
YENİ BİR DUYGUSAL TABAKALAŞMA MI?	295
5.1. <i>Duygusal Yetkinliğin Yükselişi</i>	299
5.2. <i>Duygusal Zekâ ve Öncelleri</i>	302
5.3. <i>Küresel Terapötik Habitus ve Yeni İnsan</i>	323
5.4. <i>Toplumsal Bir Mal Olarak Yakınlık</i>	330
5.5. <i>Sonuç</i>	347
	SONUÇ
KÜLTÜREL ARAŞTIRMALARDA KURUMSAL PRAGMATİZM	350
	DİZİN
	362

GİRİŞ

Aydınlanma kavramı, metodolojik açıdan çok fazla kısıtlanmamalıdır elbette çünkü anladığım kadarıyla mantıksal çıkarım ve deneysel doğrulamadan daha fazlasını kapsar ama daha ziyade, bu ikisinin de ötesine geçip fenomenolojik olarak spekülasyon yapma, empati kurma, aklın sınırlarına yaklaşma iradesi ve yeteneğini de kapsar... Duygular mı? Evet, duygular. Aydınlanmanın duygulardan uzak kalması gerektiğine nerede karar verildi? Bana göre tam tersi doğruymuş gibi görünüyor. Aydınlanma ancak tutkuyla işe koyulursa görevini layığıyla yerine getirebilir.

Jean Amery

Bir insan sözlerle bir başkasını mutlu edebilir ya da umutsuzluğa sürükleyebilir, öğretmen bilgisini öğrencilerine sözlerle aktarır. Sözcükler belli duygular yaratır ve genel olarak insanlar arasında karşılıklı etkileme araçlarıdır.

Sigmund Freud¹

Terapiyi konu edinen çalışmalar ve eleştiriler, son 30 yıllık dönemde durmaksızın çoğalmıştır. Yöntem ve bakış açıları farklılık gösterse de bu çalışmalar ve eleştiriler şu konuda hemfikirdir: Terapötik ikna, doğası gereği moderndir ve modernitenin en endişe verici veçhesi modern olmasıdır: bürokratikleşme, narsisizm, sahte bir benlik inşası, modern hayatın devlet

¹ Epigraflar şuradan alınmıştır: Jean Amery, *At the Mind's Limits: Contemplations by a Survivor on Auschwitz and Its Realities*, 1970; reprint, Bloomington: Indiana University Press, 1980, s. xi ve Sigmund Freud, *Introductory Lectures on Psychoanalysis*, New York: Norton, 1966, s. 20.

tarafından kontrol edilmesi, kültürel ve ahlaki hiyerarşilerin çöküşü, kapitalist toplumsal örgütlenme nedeniyle yaşamın yoğun şekilde özelleştirilmesi, müşterek ilişkilerden kopmuş modern benliğin kofluğu, geniş ölçekli gözetim, devlet iktidarının ve devletin meşruiyetinin genişlemesi, “risk toplumu” ve benliğin savunmasızlığının artması.² Terapötik söylemi konu edinen çalışmalar tek başına bize modernitenin sosyolojisini meydana getiren çeşitli izleklerin bir özetini sunabilir.

Modernitenin cemaatçi eleştirisi, psikolojinin tam da iyileştirdiği iddiasında bulunduğu hastalıkları yaratan ya da en azından teşvik eden atomcu bir bireyciliğin dışavurumu olduğunu ileri sürer. Nitekim psikoloji sözümona sosyal ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme konusunda giderek artış

² Bürokratikleşme konusunda bkz. Peter Berger, “Toward a Sociological Understanding of Psychoanalysis,” *Social Research* 32 (1965): 26–41. Narsisizm konusunda bkz. Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*, New York: Warner Books, 1979. Sahte bir benlik inşası hakkında bkz. Ian Craib, *The Importance of Disappointment*, London: Routledge, 1994. Modern yaşantıların devlet tarafından kontrol edilmesi konusunda bkz. Ellen Herman, “Psychologism and the Child,” *The Cambridge History of Science*, cilt 7, *The Modern Social Sciences* içinde, ed. Theodore M. Porter and Dorothy Ross, New York: Cambridge University Press, 2003, 649–62 ve *The Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts, 1940–1970*, Berkeley: University of California Press, 1995. Kültürel ve ahlaki hiyerarşilerin çöküşü hakkında bkz. Philip Rieff, *The Triumph of the Therapeutic: Uses of Faith after Freud*, Chicago: University of Chicago Press, 1987. Kapitalizm yönetiminde yaşamın özelleştirilmesi hakkında bkz. Eli Zaretsky, *Secrets of the Soul: A Social and Cultural History of Psychoanalysis*, New York: Alfred A. Knopf, 2004. Modern benliğin kofluğu hakkında bkz. Philip Cushman, “Why the Self Is Empty: Toward a Historically Situated Psychology,” *American Psychologist* 45, no. 5 (1990): 599–611. Gözetim hakkında bkz. Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York: Vintage Books, 1995; Nikolas Rose, “Assembling the Modern Self,” *Rewriting the Self: Histories from the Renaissance to the Present* içinde, ed. Roy Porter, London: Routledge, 1997, 224–47 ve *Inventing Our Selves: Psychology, Power, and Personhood*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996. Devlet iktidarının genişlemesi ve devleti meşrulaştırmanın yeni kaynaklarının oluşumu hakkında bkz. James L. Nolan, *Therapeutic State: Justifying Government at Century’s End*, New York: New York University Press, 1998. “Risk toplumu”, risk yönetimiyle ilgili sosyal takıntı ve bunun benliğin savunmasızlığının gösterdiği gelişim ile ilişkisi konusunda bkz. Frank Furedi, *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*, London: Routledge, 2004.

gösteren ihtilafların üzerine gidip bunları çözüme kavuşturmaya yardımcı olur; oysa gerçekte kendi ihtiyaçlarımıza ve tercihlerimize öteki kişiler karşısındaki yükümlülüklerimizden daha çok değer vermemizi teşvik ediyordu. Toplumsal kurumlar karşısında yükümlü hissetmemeyi onaylayan, narsist ve yüzeysel kimliği meşrulaştıran tehlikeli bir faydacılık, terapötik söylemin himayesi altına giren toplumsal ilişkileri çözümlenmektedir.³

Lionel Trilling, Philip Rieff, Christopher Lasch ve Philip Cushman gibi yorumcular, terapötik dünyagörüşünün yükselişini, özerk bir değerler ve kültür alanının çöküşünün göstergesi olarak yorumlamışlardır.⁴ Tüketim ve terapötik pratik sayesinde benlik, kültürün aşkınsal gücünü ve topluma karşıtlığını kaybetmesine neden olan modernitenin kurumlarıyla sarsıntısız şekilde bütünleşmiştir. Azımsanmayacak her türlü toplum karşıtlığının gerilemesini ve Batı uygarlığının geniş kapsamlı kültürel tükenişini işaret eden şey, tam da tüketimin ve kendini terapötik olanla meşgul etmenin baştan çıkarıcılığıdır. Bundan böyle kahramanlar, bağlayıcı değerler ve kültürel idealler yaratmaya muktedir olmayan benlik, kendi boş kabuğuna çekilmiştir. Kendi benliklerimizin içine çekilme çağrısında bulunan terapötik ikna, bize vatandaşlık ve siyaset gibi büyük alanlardan el etek çekirmiştir. Benliğin toplumsal ve siyasi içeriğini boşaltıp bu içeriğin yerine narsist bir kendini beğenmişliği [*self-concern*] ikame ettiğinden, bu ikna biçimi bize şahsi benliği kamusal alanla irtibatlandırmanın akla yatkın bir yolunu sunamaz.

Terapötik söylemin en radikal ve muhtemelen en etkili eleştirisi, Michel Foucault'nun bilgi sistemlerini tarihselleş-

³ Bkz. Robert Bellah vd., *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*, New York: Harper and Row, 1985, 55-112.

⁴ Lionel Trilling, *Freud and the Crisis of Our Culture*, Boston: Beacon Press, 1955; Rieff, *Triumph of the Therapeutic*; Lasch, *Culture of Narcissism*; Philip Cushman, *Constructing the Self, Constructing America: A Cultural History of Psychotherapy*, Reading, MA: Addison-Wesley.

tirme girişiminden ilham almıştır. Foucault'nun terapötik söyleme yaklaşımı, anlam sahibi toplulukları yeniden inşa etmekten çok, iktidarın toplumsal dokuya yatay ve dikey yollardan nasıl işlendiğini aydınlığa kavuşturmakla meşgul olmuştur. Disiplinin ve kurumsal iktidara “başka araçlar sayesinde” boyun eğdirmenin bir başka biçimi olarak gördüğü psikanalizin şu görkemli kendini özgürleştirme projesini ifşa ederek kötü nam salmış biri olan Foucault bu sayede psikanalize ölümcül bir darbe indirmiştir.⁵ Foucault, psikanalitik projenin kalbinde yer alan cinselliğin bilimsel “keşfi”nin, öznelerin itiraf yoluyla kendileri hakkındaki gerçeği arayıp dile getirmelerini sağlayan uzun bir geleneğin devamı olduğunu ileri sürmüştür. Terapötik alan, özgürlük uğruna bilinmesi, kategorize edilmesi ve kontrol edilmesi gereken istekler, ihtiyaçlar ve arzular sayesinde, bireyler olarak kendimizi icat ettiğimiz bir alandır. Psikanalitik uygulama, “cinsellik” ve “psişe” gibi birbirinden ayırlamaz kategoriler aracılığıyla, kendi benliklerimizle ilgili gerçeğin peşine düşmemizi olanaklı kılar ve bu sayede söz konusu gerçeği keşfetme ve onu ararken kurtuluşu keşfetme bağlamında tanımlanır. Modern dönemde “psikolojik söylemleri” bilhassa etkin kılan şey, bu söylemlerin kendini bilme pratiğini eşzamanlı olarak hem epistemolojik hem de ahlaki bir eylem hâline getirmesidir.⁶ Sansürün o amansız yüzünü göstermek şöyle dursun, modern iktidar, uçsuz bucaksız bir iktidar ağındaki –anonimliği ve içkinliği bakımından her yana yayılmış, dağınık ve bütünsel bir ağdaki– bağlantı noktalarından başka bir şey olmadığı ortaya çıkan psikanalitimizin o müşfik çehresine bürünür. Nitekim psikanalizin söylemi de devletin siyasi akılcılığının genel çerçevesi içerisinde geliştirilip işe koşulan bir araç olarak “benliğin siyasi bir teknolojisi”dir; bu söylemin tam da benliği kurtarmadaki amacı, bireyi denetlenebilir ve disipline

⁵ Bkz. Foucault, *Discipline and Punish*; Rose, *Inventing Our Selves*.

⁶ Bu, Nikolas Rose'un *Inventing Our Selves* kitabındaki bir ifadesidir.